

Öz

Etimolojik kelime karşılığı boş mezar anlamına gelen kenotaf (*cenotaph*) yapı tipinin mezar, anıt ve tapınağa dayalı mimari temelleri, bu yapı tipinin ilk çağlardan itibaren süregelen anıtsal ve sembolik yapı üretiminin bir parçası olarak okunmasının yolunu açar. Kenotaf lar Étienne-Louis Boullée (1728-1799)'nin de belirttiği üzere adanmış oldukları kişinin anısını taşıyan, anlamsal ve sembolik göndermelerle yüklü yapılarıdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Boullée'nin ele aldığı şekliyle kenotaf yapı tipi ussal, ampirik ve sembolik bir varoluşu içeren çok yönlü yapısıyla özgül bir tartışma potansiyeli barındırmakta ve Boullée'nin kâğıt mimarisini oluşturan alt metinlerin okunabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda çalışma kapsamında öncelikle, Boullée'nin mimarlık üretimini gerçekleştirdiği 18. yüzyıl Avrupa'sının yaşam biçimi ve mimarlık anlayışı, Boullée'nin tasarım anlayışıyla ilişkisi çerçevesinde irdelenecektir. Ardından Boullée'nin kenotaf yapıları üzerinden sürdürülecek, anlam, teknik ve forma dair okumaları içeren bir değerlendirme ile mimarın sembolik, ampirik ve ussal alt metinleri bir arada içeren tasarım anlayışının ortaya koyulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aydınlanma mimarisi, Etienne-Louis Boullée, devrimci mimarlık, kenotaf, kâğıt mimarlığı.

Boullée'nin Kâğıt Mimarlığını Oluşturan Alt Metinleri Kenotaf Yapı Tipi Üzerinden Okumak

Reading the Sub-Texts Constituting Boullée's Paper Architecture Through the Cenotaf Building Type

 Sezen Başak Özünür Şahin

Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Antalya, Türkiye

 Hilal Tuğba Örmecioğlu

Akdeniz Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Yapı Bilgisi Anabilim Dalı, Antalya, Türkiye

Başvuru tarihi/Received: 06.09.2021, Kabul tarihi/Final Acceptance: 12.05.2022

Extended Abstract

Tomb, monument, and temple-based architectural foundations of the cenotaph building type, which etymologically means an empty tomb, paves the way for it to be read as a part of the ongoing production of monumental and symbolic structures since the first ages. As Étienne-Louis Boullée (1728-1799) stated, cenotaphs are buildings loaded with semantic and symbolic references bearing the memory of the person they are dedicated to. When evaluated in this context, the cenotaph typology, as approached by Boullée, has a specific potential for discussion with its multilayered aspect, which includes rational, empirical, and symbolic existence, and is important in terms of reading the sub-texts that form the basis of his paper architecture.

Throughout the 18th century, all social, political, economic, scientific, and cultural developments that caused the culture of science and modernization, which would gradually push the limits of envisagement based on form and materials, affected all kinds of design and production activities carried out in this period. Paper architecture, as a field where innovative ideas based on envisagement can find a response, is also important in terms of being able to read the context of the period. Within this framework, the aim of the study is to examine Boullée's approach to the cenotaph building type, to read the sub-texts of his paper architecture, and to trace the multilayered structure of the transformation process that occurred with the effect of Enlightenment. This reading was carried out through three basic frameworks defined within the scope of the study: context, form, and technique that include the social, cultural, political, economic, technical, etc. sub-texts of the period.

In this context first it has examined that the etymological origin of the word cenotaph, its semantic expansions, and the historical transformation of the cenotaph building type with its meaning and importance in Boullée's paper architecture. The discussion on Boullée's cenotaph structures was carried out within the framework of in parallel with the examination of the change and cenotaph building type foundations in architectural theory and practice of the 18th century. It is revealed within the framework of his design approach that the relationship with the manners of life and architectural understanding of the 18th century Europe, where Boullée produced his architecture.

Throughout with an evaluation that includes readings on context, technique, and form, it is revealed that the architect's understanding of design, which includes rational, also empirical (with nature-based references) and symbolic subtexts together. While conveying the examples of mausoleums and cenotaphs, on the one hand, he emphasizes the innovative aspect of his forms and compositions, reflecting his rational point of view, also the references that comes from nature itself and on the other hand, he draws attention to the symbolic and mystical aspects of these designs. In this respect, Boullée's design approach could be read together with the multilayered subtexts of the context in which it was produced.

As a result, while the multi-dimensional context of the 18th century, on the one hand, based on the industrialization and Enlightenment which paved the way for modernization, strengthened through scientific and technical studies, has a rational quality where standardization and efficiency is essential; on the other hand, maintains an understanding of symbolic, mystical, and bourgeois-based ostentatiousness.

It is possible to read the traces of this reformist approach, which has based on an abstract and rational symbolism also has an empirical background, with the innovative attitude of its context through Boullée's envisagement-based architecture. The rational and social path that opened with his approach to the cenotaph building type in the context of revolutionary paper architecture is substantial in that is an early example of the new understanding of scale, rational criticism, and sociability in the field of architecture which performed today. Also, it is important in terms of emphasizing the necessity of understanding the architectural design together with its sub-texts, include the contextual, technical, and form-based discussions of the period in which was produced.

Keywords: Enlightenment architecture, Etienne-Louis Boullée, revolutionary architecture, cenotaph, paper architecture.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Cite this article as: Özünür Şahin SB, Örmecioğlu HT. Boullée'nin Kâğıt Mimarlığını Oluşturan Alt Metinleri Kenotaf Yapı Tipi

1. Giriş

“...Mimar doğayı kullandırandır.
Mimarlığın sunduğu tablolar derin
doğa bilgisi olmadan oluşturulamaz.
Mimarlığın şiiri, işte bu tabloların
yol açtığı etkilerden kaynaklanır. Mi-
marlığı sanat kılan da budur zaten;
bu sanatı yücelten de yine budur.
Mimarlığın tabloları, işlenen konuya
kendine özgü bir karakter kazandırarak
ortaya çıkar; bütün etki de böyle
ortaya çıkar.” (Boullée 2019, 50)

Etienne-Louis Boullée

Boullée (1728-1799)'nin yazılarından ve notlarından meydana gelen Mimarlık, Sanat Üzerine Deneme metninin kaleme alınma nedenini oluşturan ve yazarın kendi mimarlık kuramına ve pratiğine dair -metnin girişinde yer alan- notunda da vurgulanan temel düşünce mimarlığın kurucu ilkele-
rinin ancak doğanın incelenmesi yoluyla tanımlanabileceğidir. Metninde bu iddiasını kanıtlanmayı hedefleyen Boullée'ye göre “mimarlığın şiirselliğinin” tartışılması ve güzel sanatların kaynağına dönülerek doğa ile ilişkilenen bu ilkelerin ortaya koyulması gerekmektedir. Mimarlığın yalnızca bir inşa etme sürecinden, tekniğe dayalı bir bilim olmaktan başka bir şey olduğunu, zihinsel üretimi, tasarımı içeren bir sanat olarak da varolduğunu vurgulayan Boullée aynı zamanda mimarlığın dahil olduğunu belirttiği tüm güzel sanatların hayal gücünün bir ürünü olmanın ötesinde doğanın bir yansıması olarak varolduğunu kanıtlamaya çalışmıştır (Boullée 2019, 17-50). Boullée'nin metninin ve paralelinde ürettiği tasarımların irdelenmesi çalışma kapsamında onun kâğıt mimarlığını kavrayabilmek ve alt metinlerini çözümlenebilmek için önem arz etmektedir.

Metinde kendi özgün ve yenilikçi mimari anlayışının güçlü düşünsel altyapısını ve tasarım süreçlerini tartışan Boullée “Ölüme İthaf Edilmiş Abideler ya da Anıt Mezarlar” başlığı altında ele aldığı anıt mezar, kenotaf yapı tipine -metin boyunca arayışı içerisinde olunan- “mimarlığın şiirini” dahil etmenin önemini şu şekilde vurgular (Boullée 2019, 121);

“Bu tür bir mimari ürün bütün ötekilerden daha gerek duyar mimarlığın şiirine.”

Bu kapsamda Boullée anıt mezarlar ve kenotafın barındırdığı “şiirsellik” biçimini diğer yapılardan ayırarak vurgulamış ve bu doğrultuda kendi özgün mimari anlayışını oluşturan dili kenotaf yapılarının tasarımı üzerinden aktarmıştır. Bu yapılar adanmış oldukları kişinin anısını taşıyan, anlama dayalı göndermelerle yüklü ve kalıcı olacak şekilde kurgulanmış anıtsal yapılar (Boullée 2019, 121-130). Bu bağlamda Boullée'nin kenotaf örnekleri, her ne kadar kâğıt üzerinde kalmış olsa da soyut, asal geometrik biçimleri zamanının ötesinde bir ölçekte kompoze eden mimarlık anlayışını (Roth 2019, 535) ve mimarlığın temelde çıplak, düz, net formlar, hacim kurguları ve gölge etkileriyle kurgulanmış, kullanıcı üzerinde hem duyuşal deneyim yoluyla algıyı etkileyen hem de anıtsal, sembolik referanslarla duygulara etki eden yapı-sallaşma biçimleriyle, mimarın tasarım sürecinin düşünsel altyapısını yansıtır.

Fransız Aydınlanma'sının rasyonel çerçevede yoğunlaşan bağlamının etkisiyle ussal bir anlayışa referanslar veren ilkesel tasarım yöntemine ve form diline ek olarak Boullée mimarlığın simetriye, orana, forma dayalı akılcı olarak yorumlanabilen bu temel ilkelerini doğadan kaynaklanan izlenimlerle ilişkilendirerek ampirik bir okumanın yolunu açmıştır.

Yine doğanın etkisinin mimarlıktaki yansıması olarak şiirsel ve anlama dayalı sembolik bir varoluşu da güçlü bir biçimde içermesi açısından kenotaf yapı tipi (Boullée 2019, 121-130) çok yönlü yapısı ile Boullée'nin kâğıt mimarisini oluşturan bağlama ait alt metinlerin okunabilmesi açısından özgül bir tartışma potansiyeli barındırmaktadır.

Bu doğrultuda çalışmanın ana çerçevesinin kenotaf yapı tipi üzerinden kurulmasını temellendirmek amacıyla öncelikle bu yapı tipinin mimari dilinin ussal, ampirik ve sembolik referansları bir arada içeren anlam katmanları kökenbilimsel tartışma yoluyla ortaya koyularak Boullée'nin kâğıt mimarlığındaki yeri irdelenecektir. Ardından Boullée'nin kenotaf yapılarına dair sürdürülecek okuma ise; bu tasarımların üretildiği sosyal, kültürel, siyasi, teknik vd.

girdileri içeren bağlamın çok katmanlı alt metinlerinin anlam, teknik ve form olmak üzere üç temel çerçeve üzerinden irdelenmesi ile açıklanacaktır.

2. Kenotaf Yapı Tipinin Kökeni ve Boullée'nin Mimarlığında Yeri

İnsanın ilk bilinçli, sembolik anlam taşıyan, kültürel ve iletişime dayalı okumalar barındıran mimari üretimlerinin temelini mezarlar ve tapınaklar oluşturmaktadır (Erarlan 2014, 19-20). Anıt ve mezar olarak bir kişiye adanmış bir yapı tipi olan kenotafın kökleri antik çağda ortaya koyulmuştur. Bugüne kadar fiziksel varlıklarını koruyamamış olsa da kenotaf yapı tipinin izleri Antik Yunan metinlerinde görülen örneklerin varlığından yola çıkılarak sürülebilir (Britannica 2008). Bu bağlamda kenotafın köklerini daha derinde aramak amacıyla anıt ve mezar yapı tiplerinin köklerine dair bir irdeleme yapılabilir.

Erarlan insanlığın “ilk konutu”, barınacağı olan mağaraların aynı zamanda ilk mezarlar ve tapınma mekanları olduğuna dikkat çeker. İlk çağlardan itibaren dolmen ve menhirler ile başlayan, anıtsallığı ve sembolizmi dikilitaşlar ile vurgulanan mezar yapılarından, Bronz Çağ megalitlerine, Mezopotamya tapınaklarına, Mısır piramitlerine, Yunan ve Roma tapınaklarına, mezar, anıt mezar ve tapınma işlevlerine yönelik mekansallıkları ve anıtsallığı bir arada barındıran “Hristiyan anlatı”nın farklı dönemlerine ait kilise yapılarına kadar mezar ve tapınma yapılarının bütünü, değişen bağlamlarından ve formlarından bağımsız olarak -kimi zaman bütünleşen veya ayrışan, kimi zaman başka bir yapı tipi veya fonksiyon ile bir arada çözümlenen- çağlar boyunca “sembolik dil” ve “anlam”ın taşıyıcısı olmaları yönünden ortaklık taşımışlardır (Erarlan 2014, 20-27).

Mezarlar ve tapınakların bu ortak sembolik dilini vurgulayan bakış açısıyla değerlendirildiğinde Boullée'nin *Mimarlık, Sanat Üzerine Deneme* metninde mezar anıtları ve kenotafı ele aldığı bölüme “Ölüm tapınağı!”¹ ifadesi ile başlaması çarpıcıdır. Boullée bu çarpıcı girişin ardından metinde “mezar anıtı” ve kenotaf yapı türlerinin anlama dayalı “*şiirsel*” ve sembolik yönü-

ne vurgu yapar (Boullée 1976, 105). Boullée bir nesnenin veya eserin (mimari yapıyı da bu bağlamda inceler) kullanıcılarında bıraktığı duyguyu “etki” sözcüğü ile ilişkilendirerek “karakter” kavramını ortaya koymuş ve “...üzümüzde herhangi bir izlenim yaratan etkiye karakter adını veriyorum” şeklinde tanımlamıştır. “Bir esere karakter kazandıran konudan kaynaklanması gerekenden başka duygular yaşamamamızı sağlayacak bütün araçların doğru kullanılmasıdır” şeklinde ele aldığı kavrayış biçimini hem duylara hem de duygulara hitap eden nitelikleriyle doğa ile ilişkili örneklerle aktarır. Boullée'ye göre “Ölüme ithaf edilmiş abideler ya da anıt mezarlar” başlığı altında ele aldığı kenotaf örneklerine de “...hüzünlü bir etki uyandırması gerektiği için...”, “değişmezlik karakterini korumak için...” doğadan edinilen ilkeler doğrultusunda bir karakter kazandırılması gerekmektedir (Boullée 2019, 51-57; 124). Bu bağlamda kenotaf yapı tipinin, doğanın incelenmesi ile edinilen ampirik tasarıma ve bu gözlemin ilkesel bir yöntemle zihinsel olarak yorumlanması ile üretilen ve yapının işlevsel karşılığını arayan ussal yapısına ek olarak yine işlevin kendisiyle paralel biçimde anlama dayalı, duysal ve hatta duygusal, sembolik nitelikleri de bir arada barındıran bir karakter ürettiği ifade edilebilir. Kenotaf (cenotaph) sözcüğünün etimolojik kökeni ve kelime anlamı incelendiğinde, Boullée'nin ölüm tapınağı ifadesinde yer alan, tapınak ve [ölüm] mezar yapısının karakterinin anıtsallık, anlamsallık ve sembolizm üzerinden birbirleriyle ilişkilenen kavramsal izlerini okumak mümkündür.

Fransızca *cénotaphe* olarak karşılığını bulan sözcük, 14. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar varlığını sürdüren modern Fransızca öncesi dönemde “kalıntıları başka bir yerde yatan birinin anısına dikilmiş cenaze anıtı” anlamında kullanılmıştır (Oxford English Dictionary [OED] 2020). Birden çok kökene sahip olan kenotaf sözcüğü kısmen Fransızca (*cénotaphe*) kısmen Latince (*cenotaphium*) alıntılar barındırırken Yunanca *κενοτάφιον* sözcüğünde temellenir (OED 2020). Ölmüş bir kişiyi onurlandırmak amacıyla inşa edilen “boş mezar” anlamına gelen

¹ Metnin İngilizce çevirisinde bölüm “Temple of death!” ifadesi ile başlamaktadır (Boullée 1976, 105).

kenotaf (*cenotaph*) sözcüğünün etimolojik kökenine inildiğinde; “Yunanca *kenotaphi-on*; *kenos* ‘boş’ (bkz. *keno-*) + *taphos* ‘mezar, cenaze’ sözcüklerinden geldiği, *taphē* ‘defin’ *thaptō* ‘gömmek, defnetmek’ ile ilişkili olduğu” görülmektedir (*Etymonline* 2020). Antik Yunan dilinde temellendirilen *κενός* empty ve *τάφος* tomb kökleri aynı zamanda Ermeni dili (*tomb: damban*) ve Hindu-Avrupalı köklerle ilişkilidir (*OED* 2020). Etimolojik kökene dair bu okuma kenotaf yapı tipinin üretimine dair izlerin mimarlık tarihi içerisinde farklı dönemleri ve birçok farklı coğrafyayı içerecek biçimde sürülebileceğini göstermenin yanı sıra, kavramsal altyapısında bulunan araçsal anıtsallığı ve sembolik varoluşu da ortaya koyar. Kenotaf sözcüğünün güncel kullanımının kavramsal altyapısını kavramak amacıyla sözlük anlamları incelendiğinde ise, “*başka bir yere gömülü bir kişi veya gruba adanmış bir anma anıtı*” (*OED* 2020), “*savaşta ölen belirli kişilerin anısına inşa edilmiş, genellikle üzerine isimleri yazılı bir halka açık anıt (=özel heykel veya bina)*” (*Cambridge Dictionary* 2008, 218) şeklinde tanımlamalar yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda kenotaf sözcüğünün güncel kullanımının da taşıdığı kavramsal altyapıyla hem işlevsel hem de anlama dayalı katmanlar üreten referanslar barındırdığından söz edilebilir.

Kenotaf sözcüğünün etimolojik kökeni, sözlük anlamı ve mimari köklerine dair yapılan irdeleme sonucu görüldüğü üzere, tarihsel süreç içerisinde bağlamın, kültürel, dini, sosyal yapının getirisi olarak kenotaf yapı tipinin ele alınış biçimi ve adandıkları kişiler değişikliğe uğramış ancak temel mantığını oluşturan bir kişinin veya kişilerin anısına tasarlanmış *sembolik bir mezar niteliği taşıyan varoluşu*, anıtsal ifadesi ve araçsal niyetleri değişmemiştir.

Antik köklerinden itibaren varlığını koruyan sembolik ve anıtsal nitelikleriyle kenotaf yapı tipini 18. Yüzyıl Fransa’da yeniden ele alan Boullée’nin mimarlığında bu yapı tipinin yerini kavrayabilmek için kendi mimarlık anlayışını aktardığı notlarından oluşan metnini irdelemek ve özellikle kenotaf örneklerinin tasarım

anlayışının özgün yapısına dair vurgusuna değinmek yerinde olacaktır. Boullée’nin bu metinde özellikle Newton Kenotafı’nı ele aldığı bölümde, yeni kompozisyon anlayışı ve mimari dilini bir keşif, yalnızca kendisine ait olan yeni bir öneri olarak tanımlaması önemlidir (*Boullée* 2019, 126-130).

Bu bağlamda çalışma kapsamında Boullée’nin kağıt mimarlığını oluşturan bağlamı, anlama, forma ve tekniğe dayalı ilişkiler üzerinden irdelemek ve kenotaf yapı tipi aracılığıyla bu mimarlık dilini oluşturan alt metinleri çözümleyebilmek için; -kendisinin de ifade ettiği üzere bu “yeni” mimari yaklaşımı kenotaf örneklerinin tasarım dili üzerinden detaylıca aktardığı *Mimarlık, Sanat Üzerine Deneme* metni ve metinde de değinilen Piramidal kenotaf, Konik kenotaf ve Newton Kenotafı olmak üzere üç kenotaf örneği incelenecektir.

3. *Boullée’nin Kenotaf Örneklerinin ve Şekillendikleri Bağlamın Anlam, Teknik ve Forma Dayalı Çerçeveye Okunması*

Kaufmann (1952) Aydınlanma’nın yenilikçi ve dönüştürücü etkisini modernleşmenin kökleri olarak ele aldığı ve bu çerçevede 1952 yılında Ledoux, Boullée ve Lequeu’nin mimarlık anlayışlarını ve üretimlerini, onları etkileyen bağlam, kişi ve süreçlerle beraber okuduğu “*Three Revolutionary Architects*” kitabında “*devrimci mimarlık*” düşüncesinin, forma ve strüktüre dayalı akılcı yeniliğin temelini oluşturan yapısını tanımlamıştır. 18. yüzyılda Avrupa’da gerçekleşen ve Fransız devrimini oluşturan bağlamın da temellendiği sosyal, ekonomik, politik ve bilimsel gelişmeler paralelinde devrimci mimarlığın kendisinin de Fransa’da şekillendiğini belirtir (*Vidler* 2016, 50-63; *Kaufmann* 1952). Kaufmann bu çerçevede ele aldığı “*konusan mimarlık*” (*architecture parlante*)² kavramını, kütlelerin ve biçimlerin göstergeler ve simgeler olarak okunabildiği, malzemenin özerk biçimde işlendiği, duru bir mimarlık anlayışı ile açıklar. Aydınlanmanın mimarlıkta gerçekleşen köklü ussal dönüşümünün karşılığını Fransa’da konuşan mimarlığın devrimci ve yenilikçi yapısıyla bulduğunu vurgular. Bu yönüyle konuşan mimarlık

² “18. yüzyıla ait olmayan ‘konusan mimarlık’ deyişini Kaufmann 19. yüzyıl ortasında yayımlanmış ve Ledoux’un binalar yoluyla düşünceler ileme girişimleriyle alay eden bir yazıdan esinlendi...” (*Vidler* 2016, 59). Kaufmann’ın değindiği “*l’architecture parlante*” ifadesi, 1852’de yayınlanan *Magasin Pittoresque*’de geçmektedir (*Kaufmann* 1952, 441). Bu doğrultuda Kaufmann “konusan mimarlık” kavramını Ledoux’un “*Bir kübün biçimi değişmezlik simgesidir.*” ifadesini alıntılıyarak ve *Magasin Pittoresque*’de yayınlanan metne referansla kullanır (*Vidler* 2016, 59; *Kaufmann* 1952).

aracılığıyla gelişen mimari dilin, Barok anlayıştan ayrılarak “modern”, “özerk”, “serbest duran”, kullanıma dayalı işlevsel yapısını bu form dili ile yansıtan düzenleme ve kompozisyon biçimlerine evrildiğini belirtir (Vidler 2016, 59-62).

Aydınlanma düşüncesinin ve bağlamının dönüştürücü etkisi ile akla dayalı kavrayış ve tekniklerin mimari yapı dilini dönüştürmesi sürecini, Kaufmann (1952)'ın incelemesinde de görüldüğü üzere, bu dönemde kâğıt mimarlığı kapsamında birçok örneği verilen kenotaf yapı tipi üzerinden okumak mümkündür. Barındırdığı anıtsallık ve sembolik dil ile kenotaf yapı tipi, Aydınlanmanın getirdiği yeni ölçek ve form kavrayışlarını yansıtabilecek, tahayyülün sınırlarını zorlayabilecek bir potansiyel taşıması açısından da bu dönüşümü okumayı güçlü kılacak bir çerçeve oluşturmaktadır. Kaufmann'ın, ussal mimari yaklaşımlarını yeni ölçek ve form anlayışları sebebiyle, modern mimarlığın köklerini dayandıracak şekilde tanımladığı “üç devrimci mimar”-dan biri olarak Boullée, 18. yüzyılda kâğıt mimarlığı kapsamında ürettiği kenotaf örnekleriyle öne çıkmaktadır (Kaufmann 1952; Vidler 2016). Bu örneklerde mimar kenotaf yapı tipinin kökeninde yer alan sembolizme verdiği referansların yanında ussallığı ve doğanın ampirik gözlemine dayalı ilkeleri de yapı tipinin kavranışına ve pratikteki karşılığına dahil etmektedir. Bu doğrultuda Boullée'nin kâğıt mimarlığını, tasarım anlayışının yenilikçi yönlerini güçlü bir biçimde taşıyan ve içerisinde üretildikleri dönemin barındırdığı bu çok katmanlı alt metinleri bir arada içeren, kenotaf örnekleri üzerinden okumak yerinde olacaktır.

Bu okuma dönemin sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik, teknik vd. bağlama dayalı alt metinlerini içeren, anlam, form ve teknik olmak üzere çalışma kapsamında tanımlanan üç temel çerçeve üzerinden gerçekleştirilebilir. Bu üçlü çerçeve Boullée'nin kenotaflarının tasarım dilini oluşturan bağlamın çözümlenmesi için çalışma kapsamında bir araç olarak kullanılmakla beraber anlama, forma ve tenkiğe dayalı ilişkilerin birbirinden çok keskin sınırlar-

la ayrıştırılmayacağı, her birinin ortak referanslara bağlı olarak şekillenebilecekleri, tasarımın doğası gereği bütüncül bir çerçevede birbirlerini etkileyip, dönüştürebilme potansiyeline sahip oldukları vurgulanmalıdır.

Bu üçlü yapı içerisinde Boullée'nin kenotaflarının mimari tasarım dilinin çok katmanlı anlamsal yapısını çözümlenmek amacıyla ile mimarın yaşadığı, eğitim aldığı ve mesleki pratiğini sürdürdüğü çağın doğal ve yapıllı çevreyi anlamlandırma biçimine değinmek gerekir. Bressani'ye göre³ insanın duysal deneyimine dayalı olarak modern ampirik düşüncenin şekillendiği ve geliştiği 17. yüzyıldan başlayarak 18. yüzyılın ilk yarısını da kapsayan söz konusu süreç⁴ şüphesiz Boullée'nin mimari dilinde de karşılığını bulmuştur (Bressani 1993, 38-39). Gözlemlenebilir duysal deneyimin ön planda olduğu bu anlayışın etkisiyle insanı mekansal kavrayışın ve deneyimin merkezine oturtan Boullée, mimari tasarımın temel ilkelerini doğanın kendisinden edinilen izlenimler üzerinden açılar. Boullée metninde “*Hacimlerin Özünü, Özellikleri, Bizim Örgütlenmemiz ile Benzeşimleri Üzerine*” ve “*Bir Sanatın, Özellikle de Mimarlığın Kurucu İlkelerini Nasıl Kesinleştirebileceğimizin İncelenmesi*” başlıklarında ele aldığı tasarım kuramı ve ilkeleri ile doğanın gözlemine dayalı ampirik yapıyla ilişkilendirilebilen ancak aynı zamanda rasyonel düşüncenin akla dayalı niyetlerinin de okunabildiği bir mimarlık dili ortaya koymuştur. Bu okumayı daha anlaşılır kılmak için Boullée'nin bu yöndeki ifadelerinin bir kısmına değinmek yerinde olacaktır (Boullée 2019, 36-37, 52);

“*Düzenli hacimlerin biçiminin, düzenlilik, simetri ve çeşitlilikle belirlendiğini fark edince, orantının da bu özelliklerin bir araya getirilmesi olduğunu kavradım... küre biçimli hacmin her bakımdan mükemmeliyetin görüntüsü olduğudur... Kürenin doğadan aldığı bütün eşsiz özelliklerin algımız üzerinde sınırsız bir gücü vardır.*”

Bu kapsamda Boullée'nin hacim kurgularının düzen, oran, simetri gibi rasyonel düşüncenin getirdiği olarak ele alınabilecek ilkelerle şekillenebileceği, bu ilkelerin de

3 Bressani (1993) çalışmasında ampirik yönleriyle Boullée'nin Newton Kenotafı'nın tasarım dilini ele almıştır.

4 17. yüzyılda epistemolojik çerçeve, bilginin kaynağını akıl olarak tanımlayan Descartes'cı rasyonel düşünce (1637) ile bilginin kaynağının deneyim olduğunu ortaya koyan John Locke'un “*tabula rasa*”sı (1689) arasındaki ikili durum üzerinden şekillenmiştir. 18. yüzyılın ilk yarısında Locke'un insan zihninin boş bir levha olduğu ve bu bağlamda bilginin deneyim yoluyla elde edilebileceği yaklaşımı David Hume (1739) tarafından geliştirilerek ampirik düşünce tanımlanmıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısında ise Kantçı devrimle (1781) rasyonel ve ampirik düşüncenin sentezi epistemolojik çerçeveyi yeniden şekillendirmiştir (Cevizci 2015, 26, 116-117).

ancak doğanın incelenmesi yoluyla edinelebileceği düşüncesi, bu düzenlemelerin mimari yapının kullanıcılarında oluşturduğu etkiyi de tartışmasına dahil etmesiyle, duyuşsal deneyime dayalı algıyı içeren ve zihinsel kavrayışı da temellendiren bir yapıya kavuşmakta; ampirik ve ussal niteliklere eş zamanlı referanslar vermektedir.

Boullée (2019, 52)'ye göre "Doğa mükemmeliyetin ta kendisidir; nesnelere biçimi keskinleşir; bunlar büyük, düzgün ve saf biçimlerdir. Dış çizgileri temiz ve açık seçiktir." Metninde serbest, net kütle kurgularını ve rasyonel tasarım yaklaşımlarını içeren mimari dilini, yine kendi mimarlık anlayışını tanımladığı; soyut ve net geometriler, kütle kurgusu, ışık ve yüzey etkileriyle elde ettiği "gölge mimarisi" ve "batık mimari" kavramlarıyla açıklar. Mimari anlayışının barındırdığı yeni ölçek ve formun yanında, bu niteliklerin güçlendirdiği yepyeni bir anıtsallık ve sembolizm biçiminin varlığından söz edilebilir. Boullée özgün mimari yaklaşımını bir taraftan "çıplak süssüz duvarlar", gölge ve ışık etkilerini şekillendiren kütleler ve yüzeylerin soyut kompozisyon dili üzerinden tanımlarken; diğer taraftan da bu kompozisyon dilinin mistik ve duygulara hitap eden niteliklerine vurgu yapmaktadır (Boullée 1976, 105-107). Bu yönüyle Boullée'nin kâğıt mimarlığının dönemin tahayyüle dayalı, rasyonel, yeni form ve ölçek dilini içermesinin yanında, özellikle anıt mezar ve kenotaf örneklerini aktarırken vurguladığı yenilikçi form ve kompozisyonlarının barındırdığı sembolik ve mistik yönler ile de çok katmanlı bir anlayış taşıdığı söylenebilir.

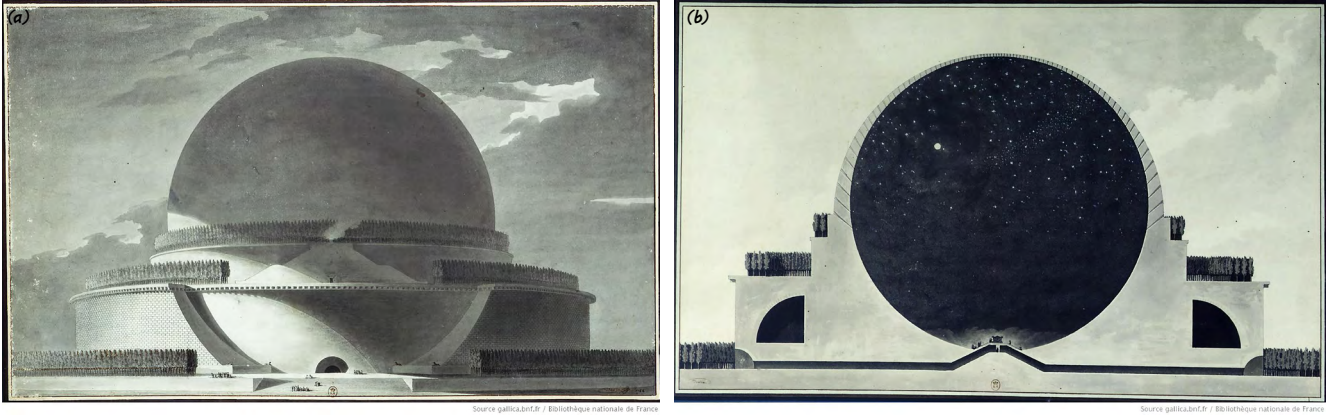
Aydınlanmanın dönüştürücü bağlamı ile bir arada okunduğunda Boullée'nin kâğıt mimarlığının yenilikçi ve devrimci yönünü oluşturan kenotaf yapılarının dönemin mevcut mimarlık pratiğinden önemli ölçüde farklılaşan özelliği, bu yapıların bir bani için tasarlanan ve üretilen yapılar olmamasıdır. Tasarlanma motivasyonları ve adandıkları kişilerin niteliği açısından farklılaşmakla beraber bu yapıların her biri dönemin çok katmanlı düşünsel altyapısını barındırmaktadır.

Baniye yapılan vurgunun yerini, adandı-

ğı kişiye ve o kişinin ait olduğu bağlamı sembolik bir dilde vurgulamaya bıraktığı bu yeni tasarım anlayışına örnek olarak Boullée tarafından bir savaş kahramanının anılması amacıyla tasarlanan piramidal ve konik kenotaf ile Newton'a atfedilen küresel kenotaf tasarımı verilebilir. Bu örneklerin Boullée tarafından ele alınışı incelendiğinde, kenotafın adandıkları kişinin ait olduğu bağlam doğrultusunda formlarının, kompozisyonlarının ve sembolik dillerinin de değiştiği görülmektedir. Örneğin; Boullée piramidal ve konik kenotafının mimari dilini aktarırken, bu yapıların adandığı kahramanın zaferini vurgulamanın yanında, ölmüş bir kahramana adanmaları sebebiyle "keder" ve "hüzün" sergilemeleri gerektiğini vurgulayarak, bu sembolik ifadenin kütlelerin bütüncül ve sade diliyle gerçekleştirildiğini ifade eder (Boullée 1976, 106).

Boullée'nin Newton Kenotafı'na dair ifadeleri de yapının adandığı kişinin, formun sembolik dilini değiştirdiğini vurgulamak açısından önemlidir. Boullée, Newton Kenotafı'nın adandığı kişiye ait bağlamla ilişkili biçimde üretilen form ve mekânsal kompozisyon ile temelde doğaya, gökyüzüne, uzaya, gezegenlere ve akla dair referanslar barındırdığını belirtir. Anıtın iç ve dış mekânda algılanan küre formunu, yüzeylerin gölge ve ışık etkileri ile illüzyon oluşturan yapısını, eğrisel yüzey kurguları ile doğada olduğu gibi sonsuzluk imgesi sunan dilini vurgulayan Boullée, tüm bu girdileri içeren yenilikçi kompozisyon anlayışını kenotafın Newton'un zekasına ve keşiflerine adanmış olmasıyla ilişkili olarak açıklar (Boullée 1976, 107) (Şekil 1). Bu bağlamda sembolik alt metinlerin yanında Newton Kenotafının küresel formunun mükemmel düzenine yapılan vurgu, ilkesel düzen ve oran kararları, işlevi anıt-sallaştıran akılcı dili üretirken bu ilkelerin doğanın izlenimlerine dayandırılması ise Boullée'nin ampirik bakış açısını ortaya koymaktadır.

Boullée'nin kenotaf örneklerinin ilişkilendiği bağlama ve tekniğe dair okumaları da mümkün kılan bir diğer yönü, bu örneklerin adandıkları kişiye göre sembolik ifadesi

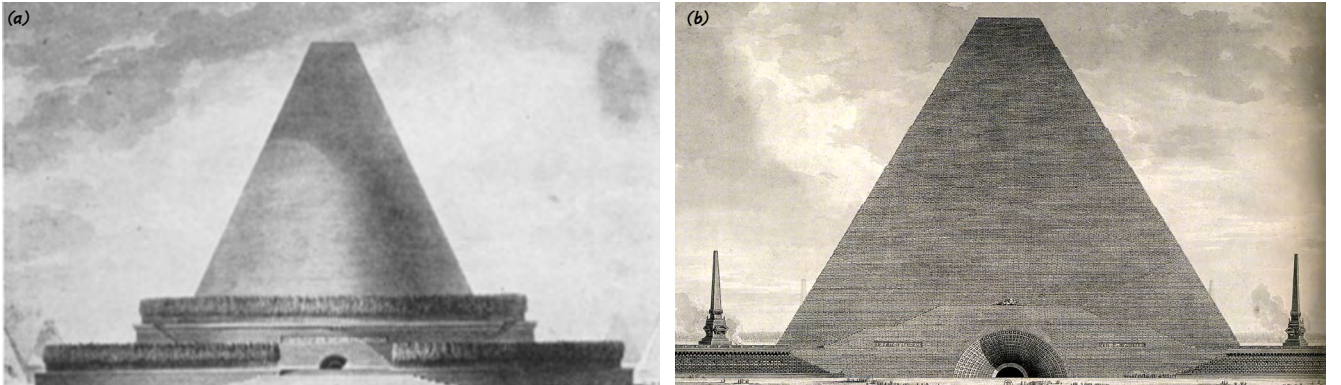

Şekil: 1
(a) E. L. Boullée, Newton Kenotafı, 1784, görünüş çizimi; (b) Newton Kenotafı, 1784, kesit çizimi (Miller 2014).

ve kompozisyonu değişmekle beraber temelde anıtsal ve geometrik yaklaşımlarıyla ortaklaşan form dilidir. Boullée'nin Mısır Medeniyetinin piramit örneklerine yaptığı vurguyu (Boullée 1976, 105) ve bu bağlamda mimarisinin forma dayalı biçimlenişinin temelinde yatan ilişkiyi irdeleyen Kaufmann (1952), bu form dilinin Mısır piramitleri veya Roma tiyatroları gibi "antik modelleri kopyalamak"tan ziyade onların piramit, koni, silindir gibi geometrik formlarının kendisine duyulan bir ilgiden türediğini ifade eder. Piramit, koni gibi geometrik formların net, kütsel ve anıtsal ölçekteki kurgusundan oluşan biçim dili Boullée'nin metninde de yer verdiği Piramidal Kenotaf, Konik Kenotaf ve Newton Kenotaf'ında görülebilir (Kaufmann 1952, 461) (Şekil 2). Aynı zamanda asal geometrik biçimlere yapılan vurguyu da içeren kenotaf örnekleri forma ve kütleyle dayalı bu rasyonel dili güçlendirici niteliktedir. Bu doğrultuda Boullée'nin kenotaf örneklerinin, antik bağlamında sahip oldukları nitelikleri kopyalamadan, bu formları akılcı ve aynı zamanda sembolik bir dille yeniden üreten, yeni tekniğin ve

ölçeğin erken bir izlenimini taşıyan anıtsal geometrik formların kompozisyonuna dayalı bir ifadeye sahip olduğu söylenebilir. Tahayyül edilen yeni ölçekle güçlenen anıtsal dili mümkün kılan teknik gelişmelerin izlerini ve mimarlıktaki yansımalarını kavrayabilmek için Aydınlanma'nın Avrupa'da yaşanan bilimsel ve teknik gelişmelere etkisine değinmek gerekmektedir. Avrupa'da 16. yüzyıldan itibaren süregelen deniz aşırı seyahatler, haritacılık, astronomi çalışmaları, Observatoire de Paris (1671) örneği gibi astronomi ve haritalama bilimlerinin geliştirilmesi hedefiyle inşa edilen sade ve fonksiyonel mekan ve kütle kurgusuna sahip yapı tiplerinin üretimi, Kraliyet Bilim Akademisi (1666) ve Mimarlık Akademisi (1671) gibi 17. yüzyıl akademisi ve enstitülerinin etkili yapısı, Descartes gibi düşünürlerin ussallığı vurgulayan yaklaşımları ve felsefi metinleri, gemi yapım teorileri gibi teknik metinler, 18. yüzyıl ortasında gerçekleştirilen Pompei kazıları gibi arkeoloji çalışmaları paralelinde süren antikite araştırmaları gibi farklı alanlarda

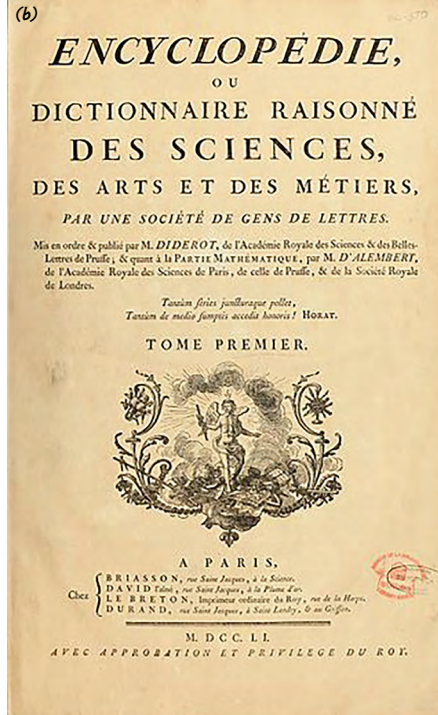
Şekil: 2
(a) Konik Kenotaf; (Kaufmann 1952, 461);
(b) E. L. Boullée, 1786 Piramidal Kenotaf, Sepulchral Chapel (Monoskop 2013).

yoğunlaşan çalışmalar bilimsel ve teknik gelişmeleri etkilemiştir. Aydınlanma düşüncesinin akli ve özneyi vurgulayan yapısı ve 18. yüzyılın ikinci yarısında ön plana çıkan dönüştürücü yapıdaki endüstrileşme hareketi, tüm Avrupa'yı etkisi altına alan, "modernize edici" sonuçlar doğurmuştur. Bu süreç yeni bir kent kültürü yaratarak, yeni yapı türleri, yeni ihtiyaçlar ve çözümleri beraberinde getirmiştir (Ching vd. 2017, 563-565, 580-581). Tüm bu bilimsel, teknik, sosyal ve kültürel dönüşümlere ek olarak ekonomik sebeplerle de bir araya gelen rasyonalite ve verimlilik eşası ussal yaklaşımların geliştirilmesinin yolu açılmıştır. Bu dönemde hız kazanan ussal anlayışın yanı sıra, geleneğin ve mevcut yaşam biçiminin içerisinde bir taraftan da güçlü bir biçimde mistik ve sembolik dil barındıran karşıt bir yapının da var olduğu görülmektedir (Rabreau vd. 2000).

Dönemin Aydınlanma anlayışının temelini oluşturan bilimsel ve arkeolojik incelemeler, antikite araştırmaları, astronomi çalışmaları, gemi yapım tekniklerinde gerçekleştirilen ilerlemeler, ilk balon uçuşunun (1783, Fransa) gerçekleştirilmesi gibi gelişmelerin etkisiyle mimaride de forma

dayalı kavrayışın sınırları genişlemiştir. Bu bağlamda küre, piramit vb. asal ve mutlak geometrik biçimlerin tahayyül ve yorumlarının yolu açılmıştır (Rabreau, Morin ve Lesterlin 2000). Özellikle 17. yüzyıldan itibaren gemi, top, balon gibi teknoloji ile yakın ilişkisi bulunan üretimler, 18. Yüzyılın ikinci yarısında etkinliğini gösteren demiryolu faaliyetleri kadar bu üretimlerin tekniğine dair yayınlanan metin ve şemalar da artmıştır (Şekil 3). Newton'un (1687) *Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica*'sı, ilk cildi 1751 yılında on yedinci cildi ise 1780 de basılan, çok sayıda kopyası ile aydınlanmacı fikirlerin yayılmasında etkili olan, Diderot'un "bilim, yapı sanatı ve endüstri alanındaki çağdaş başarıları gösteren gravürler" içeren "Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers" (Ansiklopedi veya gerekçeli bilim, sanat ve el sanatları sözlüğü) kitabı (Roth 2019, 527) gibi bilimsel metinler, Pierre Hotte tarafından yazılan, gemi yapım tekniklerine dair bir metin olan 1667 tarihli, *Théorie de la construction des vaisseaux* (Theory of the Construction of Ships) (Ching vd. 2017, 580), "Jean François Pilâtre de Rozier ve Marquis d'Arlandes tarafından 19 Ekim 1783'te Paris'ten yükselişte kullanılan ve

Şekil 3

(a) 1786 tarihli şema "Figure exacte et proportions, du globe aérostatique, qui le premier, a enlevé des hommes dans les airs" (Library of Congress 2021); (b) Diderot, 1751, "Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers" (URLI 2013).

dokuz dakika boyunca 330 fit yüksekliğe ulaşan özenle dekore edilmiş balonu gösteren” 1786 tarihli şema “*Figure exacte et proportions, du globe aërostatique, qui, le premier, a enlevé des hommes dans les airs*” (erkekleri havaya ilk çıkararak havadar kürenin keskin şekli ve oranları) (Library of Congress 2021) gibi teknik şemalar içeren metinlere ek olarak Abbé Laugier'nin (1752) *Essai sur l'architecture* metni gibi mimarlığın saf strüktürden oluşan “*ilkel klübe*” mitini tanımlayan çalışması (Roth 2019, 528-533), Johann Joachim Winckelmann, Piranesi gibi tarihçi ve kuramcıların Antik Yunan ve Roma mimarisine dair ilk incelemelerinin 18. Yüzyıl ortalarından itibaren hız kazanması bu dönemde mimari tasarım dilini de dönüştüren sonuçları beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerin ve yeni arayışların malzeme, yapı teknolojisi ve dolayısıyla ölçek kavrayışına dair algıyı etkilediği, bu çerçevede ortaya çıkacak yeniliklerin öncüllerini oluşturduğu söylenebilir.

Özellikle bu dönemde gerçekleşen antikite incelemeleriyle hız kazanan, süsleme yerine strüktürün ortaya koyulduğu, dürüst ve öz bir mimarlık anlayışının üretilmesi gerektiği fikri, Laugier'nin *Essai sur l'architecture* (Paris, 1752) kitabında yer alan saf mimari fikrinin temelini ifade eden doğa referanslı “*ilkel klübe*” önermesi ile örneklenebilir. Bu bağlamda Laugier'nin, Soufflot'un Saint-Geneviève Kilisesi'ni (Paris, 1755-1790) bu strüktürel saf anlayışı kusursuz bir biçimde yansıtan ilk örnek

olarak tanımlaması önemlidir (Roth 2019, 528-533) (Şekil 4). Saint-Geneviève'e dair, çarpıcı ve kendisinden sonra üretilecek olan yapılara dair tahayyül ve tekniği dönüştürücü, aydınlanmanın oluşturduğu gücü tartışabilmek için Roth (2019)'un ifadelerinden yararlanmak mümkündür:

“*Tüm yapı Soufflot tarafından, basınç ve itkiyi hesaplamasını sağlayan yeni bir mimari statik matematiğiyle tasarlandı; yapıda gereksiz tek bir taş yoktu. Dahası, giriş sundurmasında, saçaklık olarak görünen yapının düz kemerinin içinde karmaşık bir demir çubuk donatı sistemi dahil edilmişti... Form ve strüktürel ifade açıklığıyla Sainte Geneviève kuşağına yeni bir çağın başladığını duyuruyordu.*” (2019, 533-534)

Saint-Geneviève örneği aracılığıyla strüktürel ifadede ve uygulamada gerçekleşen bu yenilik, malzemenin ve formun yeni kullanım biçimlerinin üretilebileceği ve bu yolla yeni bir ölçeğin ortaya koyulabileceği konusunda da tahayyülün gelişmesine imkân sağlamıştır. Bu kapsamda sade ve net bir form dilini yeni bir ölçekte kompoz eden ve strüktürel yalınlığa da vurgu yapan Boullée'nin şu ifadelerine değinilebilir (Boullée 2019, 121-122);

“*...yeni olduğu kadar cüretkâr bir düşünce de aklıma geldi; toprağa gömülmüş bir mimari tablo sunmak istedim...okur kısmen toprağa gömüldüğü için sadece açıkta kalan bölüm sayesinde tatmin edebilecek*

Şekil 4

(a) Jacques-Germain Soufflot, Saint-Geneviève Kilisesi ilk çizimleri 1756, (URL2 2006); (b) Pierre-Antoine de Machy, Panthéon (Saint-Geneviève Kilisesi) 1792 (URL3 2013).

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

bir bütün yaratmanın ne kadar zor olduğu hesaba katarsa, bu eserde de çırılçıplak ve her şeyden arınmış bir duvar sunmakla sınırlı olduğumuzu aklında tutarsa, son olarak bu eserin eşi olmadığını dikkate alırsa...”

Bu yeni form dilinin ve ölçeğinin doğadan edinilen gözlemlerle üretilen hacimsel düzenlenişinin yanında Boullée, bu form dilini güçlendirici malzemeye dair şu şekilde imalarda bulunmuştur (Boullée 2019, 125-126); *“Gölgelerin yol açtığı etkilerden oluşan bir bütün aramaya başladım... anıt mezarlara kendilerine en uygun düşen karakteri kazandırmanın bu yolla mümkün olabileceğini sanıyorum. Işığı emen ve hiçbir ayrıntıya yer vermeyen bir maddeden yapılmış düz, çıplak ve arınmış bir yüzeyden oluşan ve yegâne tezyinatı gölgelerden yapılmış ama daha koyu gölgelerin çizdiği bir tablodan ibaret olan bir anıttan daha hüznümlü bir şey bilmiyorum.”*

Bu ifadelerde tekniğe, malzemeye ve forma dayalı akılcı ve aynı zamanda deneyimi de şekillendiren ampirik tartışmaların yanında duyguları etkileyen, Boullée'nin karakter olarak da ifade ettiği, doğadan kaynaklanan *şiiresselliğin* izlerinin kurulmaya çalışıldığı, sembolik anlamın teknik, form ve malzeme aracılığı ile de üretildiği görülebilir.

Boullée'nin, Aydınlanma ve beraberinde bilimde, teknikte yaşanan gelişmelerin etkisiyle ortaya koyduğu form dilinin paralelinde gelişen ölçek kavrayışını metinde vurgulanan teknik ve malzemeye dayalı detayların yanında, kenotaf örneklerini aktardığı kâğıt mimarlığı kapsamındaki çizimlerinde yer alan insan ölçeği ile yapılacak kıyaslamalar aracılığıyla da okumak mümkündür (Şekil 1, Şekil 2). Boullée'nin kenotaflarının, mimarlık pratiği kapsamında kendisinden önce gerçekleştirilmemiş yepyeni bir ölçekte, bütüncül kütleli ifadeler ve kompozisyonlar üreten yapısının referanslarını, dönemin bilimsel çalışmalar ve endüstriyel üretimler kapsamında hızla gelişen tekniğinin yapı teknolojisine dair tahayyülü güçlendiren yapısından aldığı söylenebilir. Aynı zamanda yapı teknolojisinde de Saint-Geneviève Kilisesi

örneğinde olduğu gibi *“form ve strüktürel ifade açıklığı”* üreten, taşıyıcı sistemin ihtiyaçları doğrultusunda *“gerçek strüktürel kabuklar”* ve sütunlardan oluşan, *“demir çubuk donatı sistemi”* ile desteklenen düz kemerleri ile malzeme entegrasyonuna dair yeni olanaklar arayan yapıların (Roth 2019, 534), Boullée'nin kenotaflarında öngördüğü teknolojik imkanların şekillenmesinde etkili olduğu söylenebilir. Özetle, Boullée'nin kenotaflarının tahayyüle dayalı form dili ve anıtsal ölçeğinde izi sürülebilen bilimsel, endüstriyel ve yapısal alandaki tüm bu gelişmeler, mimarlık özelinde de karşılığını bulacak yeni tekniklerin habercisi olarak okunabilir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

18. yüzyılın çok boyutlu bağlamı bir taraftan modernleşmenin yolunu açan Aydınlanma ve endüstri temelli, bilimsel ve teknik çalışmalar aracılığıyla güçlenen, aklın ön plana çıktığı rasyonel bir nitelik taşıırken; diğer taraftan da deneyime ve gözleme dayalı ampirik tartışmaları ve sembolik anlamlara referanslar veren duygulara ve mistik göndermelere sahip farklı anlayışları bir arada sürdürmektedir. Ancak, Boullée'nin örneklerinde de görüldüğü gibi bu çok yönlü yapı içerisinde sembolik dil, ampirik doğa gözlemlerine dayalı referanslar ve bu referansları ilkeleştirilen ussal anlayış birbirlerini destekleyici potansiyeller de taşımaktadır. Bulunduğu bağlamın yenilikçi tavrı ile soyut ve akla dayalı bir sembolizmde temellenen bu yeni yaklaşımın izlerini, Boullée'nin tahayyüle dayalı mimarisi aracılığıyla okumak mümkündür. Bu kapsamda Boullée'nin tasarım anlayışının bilginin kaynağına dair ussal ve ampirik fikirlerinin çelişkili bir araya gelişlerini içeren yapısını aşmanın, deneyimin kendisine deneyimleyen öznenin izlenimlerini ve zihinsel tasarımını ekleyerek yaptığı okumaların çok boyutluluğuyla mümkün olduğu söylenebilir.

Modernleşme, teknoloji ve mimarlık ekseninde, vizyoner, *devrimci* ve tahayyüle dayalı niteliği ile kâğıt mimarlığının pratik üretimlerin sınırlandırıcı çerçevesine göre çok daha serbest olan yapısı, paradigmada gerçekleşen dönüşümlerin alt metinlerini

okumak için güçlü potansiyeller taşımaktadır. Boullée'nin kâğıt mimarlığının yenilikçi yönünü vurguladığı, ussal, ampirik ve sembolik referansları bir arada içeren yapısı ile kenotaf örnekleri, aydınlanma ve endüstrileşmeye paralel olarak şekillenen tahayyüle dayalı mimarlık dilini yansıtmaktadır. Aydınlanma düşüncesinin etkisiyle gelişen, bağlamının sosyal, kültürel kavrayış ve yaklaşımlarının ötesinde, akla ve topluma dayalı bakışın kişiye ve baniye dayalı bakışın önüne geçtiği; rasyonel bir form dili öneren, dönemin teknik imkanlarını aşan, anıtsal niteliği ile tahayyül edilen ölçeğin aktarılabilceği bir yapı tipi olması açısından kenotaf, Boullée'nin *devrimci* ve yenilikçi mimarlık anlayışını kavrayabilmek için önemli birer çıkış noktası olabilir. Boullée'nin kâğıt mimarlığı kapsamında tasarladığı kenotaf örneklerini anlam, form ve teknik açısından yapılan değerlendirme çerçevesinde özetlemek gerekirse, akılcı soyut geometrik formları, doğadan edindiği referanslarla, mimarlığın şiirselliğini kurgulayacak biçimde, sembolik anlama dayalı göndermelerle, zamanının mimarlık pratiğinin teknik potansiyellerinin ötesinde bir ölçekte kompoze eden Boullée'nin, içerisinde üretildiği bağlamın taşıdığı çok yönlü alt metinleri yansıtan ancak aynı zamanda bu çok katmanlı yapıyı daha önce gerçekleştirilmemiş yeni bir mimari dille ortaya koyan yenilikçi ve devrimci bir tasarım anlayışına sahip olduğu söylenebilir. Sonuç olarak Boullée'nin kâğıt mimarlığı kapsamında kenotafın ele alınışı ile açtığı, akılcı ve toplumsal olana ait yol, bugünün mimarlığında gördüğümüz ölçeğin, akılcı eleştireliliğin, toplumsallığın ve devrimci mimarlık anlayışının çok erken bir örneği olması açısından önemli olmakla beraber, mimari tasarımın içerisinde üretildiği dönemin anlamsal, teknik ve forma dayalı tartışmalarını içeren bağlamı ve bu bağlamı oluşturan alt metinleri ile beraber kavranması gerekliliğini vurgulamak açısından da önem taşımaktadır●

Kaynakça

Boullée, E. L. (1976). *Architecture, Essay on Art*. (S.

de Vallée, Çev.). H. Rosenau (Der.), *Boullée & Visionary Architecture* içinde (ss. 81-116). London: Academy Editions & New York: Harmony Books.

- Boullée, E. L. (2019). *Mimarlık, Sanat Üzerine Deneme*. (A. Tümertekin, Çev.) İstanbul: Janus Yayıncılık.
- Bressani, M. (1993). Étienne-Louis Boullée. Empiricism and the Cenotaph for Newton. *Architectura - Zeitschrift für Geschichte der Baukunst*, 23, 37-57.
- Britannica. (2008). Cenotaph. *Encyclopedia Britannica*. 21 Aralık 2020 tarihinde <https://www.britannica.com/technology/cenotaph> adresinden erişildi.
- Cambridge Dictionary. (2008). *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*. (3. bs.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Cevizci, A. (2015). *Felsefe Sözlüğü*. (5. bs.). İstanbul: Say Yayınları.
- Ching, F. D. K., Jarzombek, M. M. ve Prakash, V. (2017). *A Global History of Architecture* (3. bs.). John Wiley & Sons.
- Erarslan, A. (2014). Mimaride Anlam; Yapıdaki "Sembolik Dil" Üzerine Bir Değerlendirme. *Tasarım Kuram*, 10(18), 18-35. doi: 10.23835/tasarimkuram.239593
- Etymonline. (2020). cenotaph (n). *Online Etymology Dictionary*. 2001-2021 Douglas Harper, Harper Family LLC. 21 Aralık 2020 tarihinde https://www.etymonline.com/word/cenotaph#etymonline_v_8345 adresinden erişildi.
- Kaufmann, E. (1952). Three Revolutionary Architects, Boullée, Ledoux, and Lequeu. *Transactions of the American Philosophical Society*, 42(3), 431-564. doi:10.2307/1005689
- Library of Congress. (2021). *Figure exacte et proportions, du globe aërostatique, qui, le premier, a enlevé des hommes dans les airs* (Reproduksiyon numarası: LC-DIG-ppmsca-02447, orijinal baskıdan dijital dosya), Library of Congress Prints and Photographs Division Washington, D.C. 20540 USA. 10 Ocak 2021 tarihinde <https://www.loc.gov/pictures/item/2002721990/> adresinden erişildi.
- Miller, M. (2014, Eylül 10). AD Classics: Cenotaph for Newton / Etienne-Louis Boullée. 26 Ocak 2021 tarihinde <https://www.archdaily.com/544946/ad-classics-cenotaph-for-newton-etienne-louis-boullée> adresinden erişildi.
- Monoskop. (2013, Aralık 18). Boullée Etienne-Louis c1786 Pyramidal cenotaph of the Sepulchral Chapel. 6 Şubat 2021 tarihinde https://monoskop.org/File:Boullée_Etienne-Louis_c1786_Pyramidal_cenotaph_of_the_Sepulchral_Chapel.jpg adresinden erişildi.
- Oxford English Dictionary. (2020). "cenotaph, n." OED Online, Oxford University Press. 21 Aralık 2020 tarihinde <https://www.oed.com/viewdictionary-entry/Entry/29577> adresinden erişildi.
- Rabreau, D., Morin, C. ve Lesterlin, G. (2000). Virtual exhibition Etienne-Louis Boullée (1728-1799): poetry and utopia of art, BnF. Bibliothèque Nationale de France 2014. 21 Aralık 2020 tarihinde <http://expositions.bnf.fr/boullée/> adresinden erişildi.
- Roth, L. M. (2019). *Mimarlığın Öyküsü, Ögeleri, Tarihi ve Anlamı*. (A. Ergün, Çev.) (3. bs.). İstanbul: Kabaalçık Yayıncılık.
- URL1. (2013, Ocak 20). Cover of the "Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers". 10 Ocak 2021 tarihinde <https://>

tr.wikipedia.org/wiki/Encyclop%C3%A9die#/media/Dosya:Encyclopedie_de_D'Alembert_et_Diderot_-_Premiere_Page_-_ENC_1-NA5.jpg adresinden erişildi.

- URL2. (2006, Şubat 5). Soufflot's original plan for the Church of Saint Genevieve (1756). (publié dans les actes du colloque Soufflot et l'architecture des Lumières, 1980, édité par l'École nationale supérieure des beaux-arts). 10 Ocak 2021 tarihinde https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/ff/Premier_projet_du_Panth%C3%A9on_Soufflot_%281756%29.png adresinden erişildi.
- URL3. (2013, Eylül 23). [Le Panthéon] : [dessin] / [Pierre-Antoine de Machy]. (Bibliothèque nationale de France, département Estampes et photographie, RESERVE FOL-VE-53 (H)). 6 Şubat 2021 tarihinde <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10303489c> adresinden erişildi.
- Vidler, A. (2016). *Yaşadığımız Günün Tarihleri: Mimarlıkta Modernizmi İnşa Etmek*. (A. Tümertekin, Çev.). İstanbul: Janus Yayıncılık.